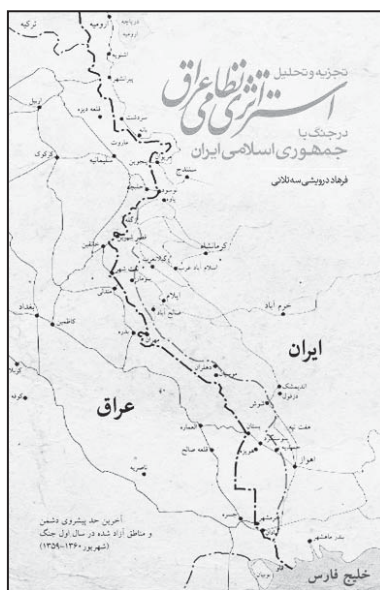

کتاب‌های

تجزیه و تحلیل استراتژی عراق در جنگ و این سوی ارون

یعقوب نعمتی*

فردی صدام حسین، از استراتژی واحد و ثابتی برخوردار نبوده است.» براین اساس، نویسنده راهبرد نظامی عراق را در سه رهیافت راهبرد تهاجمی در ابتدای جنگ؛ راهبرد تدافعی در سال‌های میانی و راهبرد تهاجمی در پایان جنگ تقسیم کرده است.

این اثر، در ۵ بخش با عناوین "مقدمه و کلیات"، "استراتژی نظامی عراق در آغاز جنگ"، "استراتژی نظامی تدافعی عراق (اسفند ۱۳۵۹ تا فروردین ۱۳۶۷)"؛ "استراتژی نظامی هجوم مجدد عراق (بهار و تابستان ۱۳۶۷)" و "کتابنامه و نمایه" تهیه شده است و در قالب ۱۱ فصل و ۵۹۲ صفحه به پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و بررسی فرضیه خود می‌پردازد.

فصل اول کتاب شامل طرح پژوهش، مباحث مفهومی و تبیین دیدگاه‌های گوناگون درباره علل و اهداف عراق

تجزیه و تحلیل استراتژی نظامی عراق در جنگ با جمهوری اسلامی ایران

بررسی ابعاد گوناگون جنگ هشت‌ساله ایران و عراق به منظور سنجش آثار و پیامدهای آن، در بهینه‌سازی سیاست‌ها و روش‌های دفاعی - امنیتی آتی نظام جمهوری اسلامی ایران تأثیر بسزایی دارد. کتاب تجزیه و تحلیل استراتژی نظامی عراق در جنگ با جمهوری اسلامی ایران از جمله آثار برجسته‌ای است که در این زمینه با هدف تبیین و بررسی اجزا و عناصر راهبرد نظامی عراق در طول جنگ با ایران، به همت دکتر فرهاد درویشی سه‌تلانی** و با نظارت علمی دکتر حسین اردستانی در سال ۱۳۹۳، توسط مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس انتشار یافته است.

پرسش اصلی کتاب با این مضمون مطرح می‌شود: «آیا ارتش عراق در جنگ با ایران در طول سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ از استراتژی واحدی پیروی می‌کرده است؟» نویسنده برای پاسخ‌گویی به این سؤال، ضمن طرح چندین سؤال فرعی و استفاده از روش تحقیق اسنادی و ابزارهایی چون مصاحبه و ترسیم نقشه، فرضیه‌ای را بدین شرح مطرح می‌کند: «استراتژی نظامی عراق در طول جنگ با ایران به دلایلی از قبیل تغییرات پدیدآمده در توازن کلی قوای دو طرف، تحولات نظام بین‌المللی، تحولات جبهه‌های نبرد و تغییرات دیدگاه‌های

* دکتر درویشی، دانشیار گروه علوم سیاسی دانشگاه بین‌المللی امام خمینی^(۱)، آثار دیگری نیز در این زمینه تألیف کرده است که از آن میان می‌توان به جنگ ایران و عراق: پرسش‌ها و پاسخ‌ها، تأملی نظری بر امنیت ملی و ریشه‌های تهاجم - علل و زمینه‌های شروع جنگ اشاره کرد.

زمینه‌های اتخاذ راهبرد دفاع مطلق و ارزیابی ابعاد آن موضوع فصل ششم کتاب است. تشریح حمایت‌های دول خارجی از عراق، تدابیر عملیاتی در جبهه‌ها و تحولات اساسی جبهه‌های جنگ در عملیات‌های رمضان، والفجر ۱ تا ۴ و مسلم‌بن‌عقیل از دیگر موضوعات این فصل است. فصل هفتم این اثر به تجزیه و تحلیل راهبرد توسعه دامنه جنگ، زمینه‌ها و ابعاد آن و تحولات اساسی در جبهه‌های جنگ در عملیات خیبر، میمک، بدر و نیز بمباران مراکز صدور نفت و مناطق مسکونی ایران می‌پردازد. در فصل هشتم کتاب ضمن معرفی راهبرد دفاع متحرک عراق، زمینه‌ها، ابعاد و دستاوردهای این راهبرد مورد کنکاش و بررسی قرار گرفته است. فصل نهم با عنوان "دوره گذار از استراتژی دفاعی به تهاجمی"، به ارزیابی زمینه‌های دوره گذار، ابعاد دفاعی و تهاجمی و عملیات‌های کربلای ۴ و ۵ و نیز تصویب قطعنامه ۵۹۸ سازمان ملل متحد پرداخته است. در فصل دهم، اتخاذ مجدد راهبرد نظامی هجومی، زمینه‌های مؤثر بر آن، ابعاد تهاجم مجدد عراق و پیامدهای این راهبرد جدید تجزیه و تحلیل شده است.

در فصل پایانی کتاب خلاصه‌ای از نتایج فصل‌های پژوهش، ارائه و نقاط ضعف و قوت راهبرد نظامی عراق در کل دوره جنگ تبیین شده است. نویسنده در پایان ضمن تشریح عوامل مؤثر بر گسترش جنگ در سه سطح خرد، ملی و سیستمیک، اصلی‌ترین دلایل شکست راهبرد تهاجمی عراق در ابتدای جنگ را چنین برمی‌شمارد: اتخاذ راهبرد جنگ کوتاه‌مدت، برآورد نادرست از فرصت‌ها و تهدیدها، ناهماهنگی بین یگان‌ها و تطابق نداشتن توانمندی‌ها با اهداف سیاسی و نظامی.

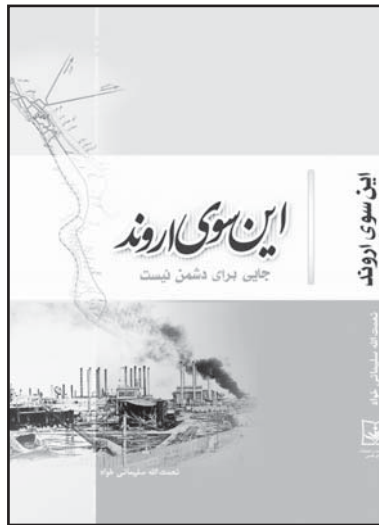
در مجموع، باید اذعان داشت کتاب تجزیه و تحلیل استراتژی نظامی عراق در جنگ با جمهوری اسلامی ایران با اتخاذ رویکردی علمی و عینی و فارغ از سوء برداشت‌ها و جزم‌اندیشی‌ها به تجزیه و تحلیل واقعیت‌محور راهبرد نظامی عراق در ادوار مختلف جنگ هشت‌ساله پرداخته و افق نوینی در زمینه ارزیابی و سنجش وقایع تاریخی را برای علاقه‌مندان و مخاطبان خویش گشوده است.

این سوی اروند جایی برای دشمن نیست

در حمله به ایران است. نویسنده در این فصل به بیان مسئله و اهمیت موضوع، تشریح پرسش‌های پژوهش، روش جمع‌آوری اطلاعات، فرضیه، ساختار و سازماندهی تحقیق مبادرت می‌ورزد. در ذیل فصل دوم که به مباحث مفهومی اختصاص یافته است، مخاطب با تعاریفی از قبیل مفهوم راهبرد، انواع و سطوح آن، تحولات این مفهوم در ادوار تاریخی و نیز مراحل شکل‌گیری آن آشنا می‌شود؛ در واقع هدف نهایی این فصل ارائه مجموعه مدونی از گزاره‌هایی است که براساس آن می‌توان راهبرد نظامی عراق در هریک از مراحل جنگ را بهتر بررسی کرد. فصل سوم کتاب انگیزه‌های عراق در حمله به ایران را در سطوح تحلیل فردی، ملی و کلان تبیین و به بررسی نقش عواملی نظیر رقابت‌طلبی عراق، مبارزه ایدئولوژیک، اختلافات مرزی، شخصیت صدام حسین، عوامل تاریخی، فرهنگی و راهبردی در تهاجم عراق به ایران می‌پردازد.

نویسنده در فصل چهارم ضمن تبیین راهبرد نظامی هجومی، به ایضاح ابعاد، سیر تحولات اساسی و دستاوردهای آن در جبهه‌های جنوبی، شمالی، مرکزی و میانی پرداخته و در ذیل عناوینی از قبیل تطابق نداشتن توانمندی‌ها با مقاصد نظامی، اتخاذ راهبرد جنگ محدود، تصور مبالغه‌آمیز عراق از قدرت خود، غلبه سیاسیون بر نظامیان و غیره به ارزیابی راهبرد تهاجمی عراق پرداخته است. فصل پنجم کتاب به تشریح زمینه‌های اتخاذ راهبرد دفاع از سرزمین‌های اشغالی و نتایج آن و بررسی تحولات اساسی جبهه‌ها در عملیات‌هایی چون ناهن‌الائمه، طریق‌القدس، فتح‌المبین و بیت‌المقدس اختصاص دارد. نویسنده در این فصل ابعاد راهبرد تدافعی عراق را در دوره حضور در خاک ایران مورد بررسی قرار داده است.

**پرسش اصلی کتاب تجزیه و
تحلیل استراتژی نظامی عراق
در جنگ با جمهوری اسلامی
ایران با این مضمون مطرح
می‌شود: «آیا ارتش عراق
در جنگ با ایران در طول
سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ از
استراتژی واحدی پیروی
کرده است؟»**

است. در این فصل وضعیت عمومی شهر، روند شکل‌گیری نهضت اسلامی و عوامل تأثیرگذار بر آن؛ فاجعه جان‌سوز سینما رکس؛ اعتصاب کارکنان صنعت نفت در آبادان و آثار آن بر روند انقلاب بیان می‌شود.

"آبادان بعد از پیروزی انقلاب؛ فرصت‌ها و تهدیدها" نام فصل سوم کتاب است که با تحلیل مسئله بحران نفت در آبادان و ساماندهی وضعیت تولید و صدور نفت آغاز می‌شود، سپس نویسنده زمینه‌های شکل‌گیری سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در آبادان را طرح کرده و به تحلیل ریشه‌ها، زمینه‌ها و اوج‌گیری جریان قومی خلق عرب؛ تشدید فعالیت گروه‌های ضدانقلاب؛ تمهیدات حکومت عراق برای آغاز جنگی تمام‌عیار؛ تشکیل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی آبادان به‌طور رسمی؛ افزایش تحریکات و تبلیغات رژیم عراق علیه ایران؛ وضعیت ارتش در خطوط مرزی آبادان و خرمشهر و درنهایت حذف جریان سیاسی موسوم به خلق عرب پرداخته است.

فصل چهارم به تحلیل "زمینه‌سازی عراق برای تهاجم" اختصاص یافته است. رژیم بعثی عراق اقدامات توطئه‌گرانه خود را در خوزستان، به‌ویژه آبادان و خرمشهر، با روشی متفاوت دنبال کرد که در سه مقوله زیر خلاصه می‌گردد:

۱. افزایش روند شناسایی در مرزها و خطوط مقدم با بهره‌گیری از دیدبان‌ها، گشتی‌ها و عناصر وابسته داخلی.
۲. افزایش تحرکات مرزی در قالب ساخت استحکامات، نقل‌وانتقال و تجمع نیرو، تجهیزات و ادوات جنگی و اجرای

شهر آبادان در طول تاریخ، به‌لحاظ جغرافیای سیاسی و راهبردی همواره در معرض مقاصد سلطه‌جویانه و طمع‌ورزی‌های دشمنان خارجی قرار داشته است. این منطقه به‌خصوص بعد از کشف نفت در مسجدسلیمان، توجه استعمارگران انگلیسی و نفت‌خواران غربی را به خود جلب کرد. ایستادگی و مقابله ساکنان این سرزمین برای رهایی از سلطه استعمارگران و رشادتهای جانانه آنان در طول هشت سال جنگ تحمیلی که همچون سدی استوار مانع ورود دشمن به این سوی رودخانه اروند شد، موضوعی است که در کتاب این سوی اروند جایی برای دشمن نیست به آن پرداخته شده است.

کتاب این سوی اروند جایی برای دشمن نیست نوشته نعمت‌الله سلیمانی‌خواه به همت مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس در سال ۱۳۹۳، در ۱۵۰۰ نسخه به چاپ رسیده است. این کتاب در ۷ فصل و ۵۵۲ صفحه روایتگر انقلاب، جنگ تحمیلی و پایداری مردم در آبادان است. مردم مبارز و مقاوم آبادان در طول هشت سال جنگ، سختی‌ها و مصائب جهاد، شهادت و هجرت را به جان خریدند، اما هرگز اجازه ندادند که دشمن به این سوی اروند قدم بگذارد.

این کتاب، بخش‌هایی از تاریخ آبادان، از جمله سال‌های مبارزه مردم در راه ملی شدن صنعت نفت در ایران، به‌ثمر نشستن پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی^(ره)، مبارزه با دشمنان داخلی بعد از وقوع انقلاب و مقاومت مردم در برابر تجاوز عراق به خاک آبادان را به رشته تحریر درآورده است.

در فصل اول این کتاب، با عنوان "آبادان از تولد تا ملی شدن صنعت نفت" به تاریخچه آبادان، جمعیت، تقسیمات کشوری، جغرافیای طبیعی، انسانی و اقتصادی، تاریخچه تأسیس صنعت نفت و پالایشگاه آبادان و تأثیرات نفت بر بافت اقتصادی، سیاسی و فرهنگی آبادان پرداخته شده است. با نگاهی گذرا بر این فصل می‌توان دریافت که قدمت سرزمین آبادان به حدود چهار هزار سال قبل از میلاد می‌رسد. این شهر همواره، حصار امنی برای رودخانه اروند بوده است، از این رو در گذشته آن را "آپاتان" می‌نامیدند؛ یعنی جایی که از آب محافظت می‌شود.

فصل دوم کتاب با عنوان "آبادان، صنعت نفت و انقلاب اسلامی" با نقشه شهر آبادان آغاز می‌شود که در آن موقعیت مرزی شهر، کاربری‌ها و جاده‌های ارتباطی مشخص شده

اروند مستقر ساخت.

۲. عبور از پل خرمشهر، به دلیل کندی حرکت عراق در تصرف و تجربه تلخ از جنگ در شهر، عملاً به فراموشی سپرده شد. درحقیقت یکی از اشتباهات بزرگ و راهبردی ارتش و فرماندهان نظامی عراقی، حمله مستقیم به خرمشهر و ورود به آن بود که تلفات بسیار سنگینی را برای دشمن به دنبال داشت. ۳. عبور از کارون و محاصره آبادان از سمت شمال، از جمله مواردی بود که در طراحی‌های نظامی امتیاز بیشتری داشت. این راهکار به دلیل حضور نداشتن نیروهای خودی در منطقه و درگیر بودن اکثر این نیروها در خرمشهر و نیز باتوجه به مشکلات دشمن در دو راهکار قبلی و آسیب جلدی و انهدام بخش‌های عمده‌ای از یگان‌های عراقی در خرمشهر و نیاز به فرصت کافی برای ترمیم و جایگزینی آن، در دستور کار نیروهای عراقی قرار گرفت.

در این فصل همچنین عملیات ۳ آبان ۱۳۵۹ (جاده ماهشهر، شمال آبادان)، حماسه ذوالفقاری، عملیات ۲۴ آبان ۱۳۵۹، عملیات سهرای آبادان (جاده آبادان - ماهشهر)، عملیات توکل، طرح مانور و اجرای عملیات محدود تپه‌های مدن، عملیات دارخوین، عملیات محدود شهید چمران (عملیات ایستگاه ۱۲)، چگونگی طرح‌ریزی و اجرای عملیات، بازتاب و نتایج آن تشریح شده است. به‌طور کلی اجرای سلسله عملیات‌های فوق در منطقه عمومی آبادان در ایجاد اعتماد به نفس و امید به پیروزی در نیروهای خودی و تضعیف روحیه نیروهای زمین‌گیر شده دشمن نقش مهمی داشت.

فصل هفتم با عنوان "دروازه پیروزی" به موضوعاتی چون علل انتخاب منطقه شرق کارون، طرح حمزه، طرح آتش در عملیات، شرح عملیات ثامن الائمه^(ع) و اهمیت آن، عملیات محور دارخوین از زبان حسن باقری، عملیات محور جاده آبادان - ماهشهر از زبان علی عساکره، عملیات ایستگاه ۱۲ و ۷ از زبان حسن بندری، عملیات محور فیاضیه از زبان سیدرحیم صفوی و آبادان پس از خروج از محاصره پرداخته است. از جمله امتیازات این کتاب تشریح جزئیات حوادث عملیات، بازتاب و دستاوردهای آن همراه با عکس، نقشه و نمودار می‌باشد که موجب گیرایی و جذابیت متن کتاب گشته است.

حرکات ایدایی آزمایشی و تخریبی به شکل تعرضات مرزی. ۳. تشدید عملیات‌های خرابکاری و انفجار در داخل توسط گروهک‌ها و عناصر وابسته.

نویسنده در فصل پنجم تحت عنوان "آغاز تهاجم؛ نبرد در دو جبهه" مقاومت حماسی - تاریخی مردم خرمشهر و آبادان در برابر تهاجم دشمن و وضعیت فرماندهی در صفوف نیروهای مقاومت را تحلیل کرده است. در این فصل وضعیت عمومی آبادان و خرمشهر؛ تلاش عراق برای خروج از استیصال؛ وضعیت پالایشگاه آبادان؛ عبور دشمن از کارون و تخلیه شهر؛

زمین‌گیر شدن دشمن برای ورود به شهر آبادان؛ پیشروی دشمن به سوی ماهشهر، خرمشهر و معطوف شدن کامل صحنه نبرد به آبادان تبیین شده است. بر این اساس، مردم و مدافعان شهر با کمترین تجهیزات ممکن به نبردی نابرابر با تانک‌ها و زره‌پوش‌های عراق پرداختند. با آغاز جنگ و هجوم ارتش عراق به مرزها، پالایشگاه آبادان که حداکثر ۱۰۰۰ متر با مرز عراق فاصله داشت، هدف شدیدترین حملات توپخانه‌ها، خمپاره‌اندازها و هواپیماهای دشمن قرار گرفت.

در فصل ششم "عملیات محدود رزمندگان اسلام و فرسایش قوای دشمن" تشریح شده است. در

این فصل نویسنده راه‌های پیش روی دشمن برای اشغال یا محاصره آبادان را چنین برمی‌شمارد:

۱. عبور از اروندرود، راه اول به دلیل وجود رودخانه عریض اروند مورد توجه قرار نگرفت، زیرا هرگونه عملیات نظامی را با محدودیت‌هایی مواجه می‌ساخت. با این حال، ارتش عراق به‌رغم مشکلات فوق و خودداری از گشودن جبهه‌ای از طریق اروند، این منطقه را به‌عنوان محور یدک و احتیاط در طرح‌های نظامی جای داد و یگان‌هایی را به‌عنوان احتیاط به آموزش‌های ویژه فرستاد و نیروهایی را نیز در حاشیه ساحلی

کتاب این سوی اروند جایی برای دشمن نیست، بخش‌هایی از تاریخ آبادان، از جمله سال‌های مبارزه مردم در راه ملی شدن صنعت نفت در ایران، به‌ثمرنشستن پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی^(ره)، مبارزه با دشمنان داخلی بعد از وقوع انقلاب و مقاومت مردم در برابر تجاوز عراق به آبادان را به رشته تحریر درآورده است.